

ФРАУДАТОРНИЙ ПРАВочИН: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**FRAUDULENT TRANSACTION: PROBLEMS OF DEFINING THE CONCEPT AND ITS APPLICATION IN MODERN CIVIL LAW OF UKRAINE**

Ольшевський І.О., аспірант кафедри цивільного права та процесу
Харківський національний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено історичному аналізу формування особливостей поняття фраздаторного правочину, формування з окремих норм українського законодавства такого роду явища внаслідок виникнення правовідносин. Категорія фраздаторних (лат. *fraus, fraudis* – обман, хитрість, підступність) правочинів має коріння в давньоримському конкурсному процесі, в якому на випадок розтрати майна боржником в обман кредиторів останнім надавалися особливі засоби судового захисту, одним з яких був *actio pauliana*.

Зазначено роботи науковців, які сформуливали сучасне бачення поняття нікчемного правочину та сформуливали фундамент для визначення поняття фраздаторного правочину, що, своєю чергою, потребує постійних зусиль для регулювання, оскільки обумовлює появу в суспільстві нових правових явищ та конструкцій саме через постійний розвиток правовідносин і врешті повинен віднайти власне відображення на законодавчому рівні.

Визначено окремі складові поняття фраздаторного правочину та характерних ознак у національному та іноземному законодавстві, а також перспективи удосконалення поняття у сфері визнання правочинів недійсними. Виявлено критерії принципу добросовісності на деяких прикладах іноземного законодавства та наявності обов'язкового елементу завдання шкоди.

Сформульовано поняття фраздаторного правочину та визначено основні характерні ознаки таких правочинів. Фраздаторний правочин – це правочин, сторона якого (зазвичай боржник), зловживаючи правом, діє недобросовісно, виключно з метою уникнення виконання боргового зобов'язання та завдання шкоди кредитору, що може бути визнано судом недійсним за позовом особи, право якої порушено.

Обґрунтовано необхідність закріплення поняття фраздаторного правочину в законодавстві України для формування єдиного підходу до визначення поняття фраздаторного правочину. Надано пропозиції щодо подальшого розвитку поняття фраздаторного правочину з метою подальшого вдосконалення останнього.

Ключові слова: правочин, поняття правочину, фраздаторний правочин, недійсність правочинів, фіктивність правочинів, зловживання правом, завдання шкоди.

The article is focused on the historical analysis of the formation of specific features of the fraudulent transaction's concept from certain norms of Ukrainian legislation of this kind of phenomenon due to the emergence of the relevant legal relations. The category of fraudulent *lat. fraus, fraudis* – artifice, prevarication, treachery of transactions has its origin in the ancient Roman procedure for declaring bankruptcy, when, in case of the debtor's waste of property by means of deceit of creditors, the latter were provided with special means of judicial protection, one of them was the *actio pauliana*.

The author has noted the works of scholars who formed the modern understanding of the concept of a void transaction and made the foundation for defining the concept of a fraudulent transaction, which, in turn, requires constant efforts for being regulated, since it stipulates the emergence of new legal phenomena and constructions in society through the constant development of legal relations, which, accordingly, must find its own reflection at the legislative level.

The author has defined some components of the concept of a fraudulent transaction and its characteristic features in national and foreign legislation, as well as perspectives for improving the concept in the field of invalidating transactions. The criteria of the good faith principle on some examples of foreign legislation and the presence of a mandatory element of infliction of harm have been revealed.

The concept of a fraudulent transaction has been formulated and the main characteristic features of such transactions have been defined. A fraudulent transaction is a deed, the party (usually the debtor) of which, abusing law, acts in bad faith, solely for the purpose of avoiding the fulfillment of the debt obligation and causing damage to the creditor, which can be declared invalid by the court at the request of the person whose right has been violated.

The author has substantiated the necessity of enshrining the concept of a fraudulent transaction in the legislation of Ukraine in order to form a single approach in defining the concept of a fraudulent transaction. The author has provided suggestions for further development of the concept of a fraudulent transaction with the aim of improving the latter.

Key words: civil law, law of obligations, transaction, concept of transaction, fraudulent transaction, invalidity of legal transactions, fictitiousness of legal transactions, law abuse, infliction of harm.

Постановка проблеми та її актуальність. Концепція фраздаторності сформована з часів римського права. *Fraus creditorum* (з лат. на шкоду кредиторам) – це вчинення боржником правочинів, спрямованих на зменшення його майна з метою приховати його від звернення стягнення кредиторів. *Fraus creditorum* був сконструйований в преторському праві. Це стало можливим після того, як примусове виконання судових рішень стало відбуватися шляхом звернення стягнення на майно боржника [1].

Категорія фраздаторних (лат. *fraus, fraudis* – обман, хитрість, підступність) правочинів має коріння у давньоримському конкурсному процесі, в якому на випадок розтрати майна боржником для обману кредиторів останнім надавалися особливі засоби судового захисту, одним з яких був *actio pauliana*. Розтрата майна мала слідувати за *fraudationis causa* з наміром боржника завдати майнової шкоди кредиторам. Такий намір з боку боржника презюмувався, якщо він, маючи борги, відчужував усе своє майно.

У свою чергу, саме *fraus creditorum* став один з найважливіших деліктів, необхідність в якому виникла через те, що коли заходи проти боржника почали полягати не в особистих обмеженнях, а у зверненні стягнення на майно, виникла небезпека вчинення боржником дарування, кредитних та інших подібних актів зі спеціальною метою зменшити обсяг примусових платежів, доступних його первісним кредиторам.

В українському правовому полі зовсім нещодавно з'явився новий термін, що почав активно широко застосовуватися в судовій практиці за умови відсутності законодавчого закріплення.

Інакше кажучи, фактично відбулося впровадження нового за своїм видом правочину, укладання яких як системних з часом почало вимагати відповідної класифікації для встановлення чітких ознак та виокремлення в окремий вид.

Загальні теоретичні питання, що стосуються визначення поняття фраздаторності, досліджено в наукових

працях науковців-правників у галузі цивільного й господарського права України.

Водночас низка питань так і не була вирішена на тлі наукових здобутків, незважаючи на наявні дослідження. У практичній діяльності це призвело до виникнення потреби подальших наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих питань фраздаторності займалися такі українські вчені: В. І. Крат, О. М. Єфімов, Д. О. Калюта, О. Л. Беляневич, А. С. Длігул та ін. Матеріали періодичних наукових видань та інформаційні ресурси не вичерпують усієї складності проблеми, а лише формують фундамент для подальшого дослідження, оскільки й досі залишається недослідженою низка питань, пов'язаних з визначенням характерних ознак фраздаторних правочинів, наслідків визнання таких правочинів недійсними, а також перспективи розвитку і вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері визнання правочинів недійсними, що беззаперечно визначає актуальність теми статті.

Метою статті є здійснення подальшого дослідження поняття фраздаторного правочину та його характерних ознак, розроблення пропозицій щодо імплементації такого поняття до норм цивільного законодавства України.

Виклад основного матеріалу статті. Розвиток правовідносин потребує постійних зусиль для відповідного регулювання, оскільки обумовлює появу в суспільстві нових правових явищ та конструкцій, допустимість яких здійснюється саме в процесі правозастосування та може бути втілена на законодавчому рівні.

Вступаючи в певні правовідносини, сторони зазвичай передбачають наслідки, які настануть у результаті виконання (невиконання) взятих на себе зобов'язань. У випадку ж, коли боржник за зобов'язанням усвідомлює свою нездатність виконати зобов'язання або ж не бажає вчиняти необхідні діяння для здійснення взятих на себе зобов'язань, він може вдаватися до засобів, покликаних унеможливити або істотно ускладнити реалізацію кредитором своїх прав. Одним з таких механізмів є укладання договору з іншою особою, за умовами якого особа-боржник за первісним зобов'язанням відчужує належні їй об'єкти цивільних прав на користь іншої особи (зазвичай пов'язаної з фізичною чи юридичною особою). Діючи таким шляхом, боржник позбувається належних йому речей та інших об'єктів, за допомогою яких кредитор міг би задовольнити свою вимогу. Зазначена модель поведінки особи-боржника підпадає під категорію фраздаторного правочину, однак правові наслідки не викладені чітко у відповідних нормативно-правових актах.

Відмінність національного законодавства від законодавства деяких країн полягає в тому, що це поняття закріплене на законодавчому рівні, зокрема, у Цивільному кодексі Польщі [2].

У нашій країні фраздаторні правочини закріплені лише в окремо регульованих і специфічних сферах. Як приклади можуть бути Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [3] або Закон України «Про виконавче провадження» [4].

Розкриваючи тему статті, слід визначитись із поняттям фраздаторного правочину. В юридичній літературі існують різні підходи до визначення поняття фраздаторного правочину. Г. Є. Сівіцька та І. О. Гелецька стверджують, що фраздаторні правочини характеризуються як такі, що укладаються боржником з метою запобігання зверненню стягнення на майно, а це призводить до того, що боржниками майно реалізується поза межами виконавчого провадження і, як наслідок, судові рішення залишаються невиконаними [5]. Д. О. Калюта й А. С. Длігул вважають, що під фраздаторним правочином варто розуміти правочин, який вчиняється боржником на шкоду кредиторів [6]. О. І. Вознюк зазначає, що під фраздаторним правочином розуміють правочин, який вчинений боржником на шкоду креди-

тору [7]. О. А. Беляневич зазначає, що фраздаторний правочин, з іншого боку, є правочином, який містить неправдиву інформацію або вчиняється з порушенням правил і зі зловживанням довірою. Основною метою фраздаторного правочину є отримання певної користі шляхом шахрайства, обману або зловживання довірою. Фраздаторний правочин може бути недійсним з моменту його укладення, якщо будуть доведені факти обману або зловживання довірою, які стали підставою для його укладення [8].

Як бачимо, усі без винятку поняття, сформовані науковцями, вказують на загальний висновок щодо недобросовісності боржника при укладенні та під час виконання зобов'язання (правочину). Таким чином, однією з основних ознак є недобросовісність поведінки особи-боржника, що порушує, своєю чергою, наявні межі цивільних прав.

Статтею 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначаються межі здійснення цивільних прав і встановлюється, що цивільні права особа здійснює в межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства [9].

Межі є невід'ємною рисою будь-якого суб'єктивного права. Суб'єктивні цивільні права як міра можливої поведінки уповноваженої особи мають певні межі за змістом і за характером здійснення [10].

Проблема меж здійснення цивільних прав і зловживання правом доволі глибоко досліджена в правовій науці [11; 12; 13; 14]. Зокрема, зловживання правом розглядається як особливий тип правопорушення (яке вчиняється уповноваженою особою при здійсненні нею належного їй права), пов'язаного з використанням недозволених конкретних форм у рамках дозволеного законом загального типу поведінки [15].

За загальним принципом, той, хто має право, може його реалізувати, незважаючи на те, що в результаті такого здійснення може виникнути шкода для іншого. Тобто суб'єкт у галузі цивільного права має право (може) діяти у власних інтересах, не переймаючись щодо інтересів інших: інші ж повинні турбуватись винятково самі про себе. Лиш потрібно, щоб той, хто реалізує своє право, залишився в межах останнього формально.

Аналіз ч. 2 ст. 13 ЦК України дає підстави для висновку, що недобросовісна поведінка особи, яка полягає у вчиненні дій, які можуть у майбутньому порушити права інших осіб, є формою зловживання правом. Термін «зловживання правом» свідчить про те, що ця категорія стосується саме здійснення суб'єктивних цивільних прав, а не виконання зобов'язань.

Можливі випадки, коли особа, яка має право, скористається ним не для задоволення яких-небудь своїх інтересів, а тільки з метою заподіяти іншому шкоду. Подібне здійснення права з метою заподіяти шкоду в правовій доктрині має назву зловживання правом.

Дослідження проблеми зловживання правом українськими правознавцями постійно здійснюється з точки зору як матеріального, так і процесуального права [16; 17; 18; 19]. За одним із сучасних визначень під зловживанням правом розуміються випадки, коли суб'єкт цивільних правовідносин, якому належить певне суб'єктивне цивільне право, здійснює його неправомірно, коли суть здійснення права суперечить його формальному змісту. Тобто уповноважена особа, формально маючи суб'єктивне право і спираючись на нього, виходить за межі дозволеної поведінки. Слово «зловживання» за своїм буквальним змістом означає використання, вживання чого-небудь з метою заподіяння певного зла, шкоди, збитків кому б то не було. Семантичне тлумачення терміна «зловживання правом» приводить до висновку про те, що його основним змістом є використання належного уповноваженій особі суб'єктивного права на шкоду іншому учаснику цивільних відносин. Саме таке розуміння зловживання правом підтримується в юридичній літературі [20].

Неприпустимість такого роду зловживання правом у науковій літературі пропонувалось розглядати як межі реалізації принципу свободи договору [21].

Науковці стверджують про наявність двох форм прояву добросовісності у правових системах країн світу: об'єктивної, де добросовісність проявляється як вимога дотримання сторонами розумних правил чесності у договірних правовідносинах, та суб'єктивної, де сторони повинні діяти один щодо одного справедливо та чесно [22].

Далі слід навести більш деталізовані сформовані поняття в нормативно-правових актах деяких країн. Так, Директива ЄС «Про захист прав споживачів» від 1994 року, яка містить у собі європейський континентальний принцип добросовісності (*bona fides*), спровокувала його застосування у британському договірному праві під час членства Великої Британії в ЄС. Тут слід зазначити, що добросовісність не є властивою до використання в країнах англо-саксонської правової системи через інший механізм регулювання суспільних відносин. Британські суди доволі довго заперечували доктрину доброї совісті та вважали її як «інфекційне захворювання». Також вважали, що такий принцип не слід застосовувати на практиці, оскільки він (принцип) за своєю суттю суперечить базовому принципу змагальності в судовому процесі. Для англійців традиційним є уявлення, що сторони в договорі не мають діяти добросовісно, адже це суперечить принципу змагальності, який є основним [23].

Все ж таки принцип добросовісності знайшов своє відображення в Законі «Про регулювання несправедливих умов у споживчих кредитах» в 1999 році, але й там він ґрунтувався на континентальному праві Європи, а не внаслідок трансформації та застосування саме на англійський лад. Як виняток, в Англії діє принцип найвищої добросовісності (*uberrimae fidei*) в договорах страхування. Тож в англійському праві відсутнє поняття добросовісності в законодавстві та немає обов'язку діяти добросовісно. Проте існують винятки – Високий суд у справі *Yam Seng v. International Trade Corporation* визнав, що заперечення загального обов'язку поводитися добросовісно означає «плисти проти течії». «Угода сторін є договором, що передбачає високий ступінь довіри, а тому за контрактом одна сторона може покладатися на добросовісну співпрацю іншої», – зазначив суд. Логічним висновком у цій справі стало дійсне визнання того, що добросовісність може впливати з умов будь-якої угоди. Слід зробити висновок, що англійська судова практика вже застосовує принцип добросовісності на практиці. В німецькому законодавстві договірне зобов'язання підпорядковується добросовісності, а зміст останнього тлумачиться судом, виходячи зі статті 242 Німецького цивільного уложення: «Боржник зобов'язаний виконати зобов'язання добросовісно з урахуванням звичаїв цивільного ділового обороту» [24].

Отже, на основі такого принципу добросовісності сформувалося поняття «загальне застереження», яке використовується тільки в доктрині німецького права. Щодо співвідношення загальних норм права та застереження, то останнє характеризується своєю невизначеністю, або як її ще називають, «невизначеною нормою права».

«Загальне застереження» закріплене законодавчо, і це дуже важливо, тобто є нормою права, а отже, використовується нарівні з іншими. Саме так, суди в Німеччині застосовують добросовісність дуже часто, тобто принцип у сфері правозастосування набуває більшого значення, ніж інші нормативні приписи.

Тут також слід звернути увагу на те, що добросовісність міститься лише в статті Уложення щодо виконання зобов'язань, але застосовується більш широко, як при укладанні договорів, так і під час переговорів. На рівні доктрини виділяється добросовісність у суб'єктивному (*Guter Glaube*) та об'єктивному (*Treu und Glaube*) сенсі.

Перший означає те, як особа сприймає ті чи інші юридичні факти, другий ж розуміється як еталон поведінки суб'єктів правовідносин [25].

У системі Сполучених Штатів Америки така концепція добросовісності розвинулась під час впровадження Торгового кодексу, а саме розділу 1-304, який закріпив цей принцип як обов'язковий при прийнятті та виконанні контрактів. Добросовісність застосовується як фактична добросовісність та як вимога дотримуватися стандартів ділової практики в торгівлі при укладенні договорів.

І попри те, що США належить до англосаксонської правової сім'ї, сама по собі добросовісність має суперечливий характер, як і в праві Англії. Застосовується декілька доктрин застосування такого принципу. Найвідомішою концепцією є теорія «виключення». Згідно з цією теорією необхідно виявити та не допустити прояву недобросовісної поведінки учасників правовідношення, а не намагатися розкрити сутність принципу за допомогою його тлумачення.

На думку науковців, в американській судовій практиці добросовісність застосовується як запобіжник, який не допускає протиправної поведінки, що порушує «дух угоди». Інша теорія передбачає, що в основі добросовісності лежать принципи справедливості та ідея про рівний розподіл прав між учасниками правовідносин. Причому справедливість у цій концепції означає розумність при виконанні договору. Під рівністю мається на увазі запобігання можливості однієї сторони отримати необґрунтовану вигоду за рахунок іншої сторони.

Отже, дана теорія об'єднує в собі три основні принципи для забезпечення балансу між сторонами зобов'язання. Також положення щодо сумлінного виконання зобов'язання закріплене і в інших країнах Європи та світу. Наприклад, положення про добросовісність закріплене в Цивільному кодексі Португалії, де зазначено, що при здійсненні своїх цивільних прав особи мають діяти добросовісно, згідно з п. 2 ст. 762 [26]. Підсумовуючи наведене вище, можна визначити відмінності у застосуванні принципу доброї совісті в правових системах світу.

У державах романо-германської системи використовують широкий підхід, обов'язок дотримуватися добросовісності застосовується до, під час та після укладання угоди. На противагу такого підходу у країнах англо-американської системи добросовісність поширюється тільки на виконання контракту, або й зовсім відсутня.

Україна, з прийняттям нового ЦК України, також спрямована на застосування принципу добросовісності. На превеликий жаль, досвід застосування судами цього принципу так і не показав, що добра совість сформувала той фундамент, на якому суб'єкти цивільного права будують свої правовідносини. У свою чергу, добросовісність за своєю суттю є оціночним поняттям, а сучасні правники намагаються будувати логіку та вчиняти дії винятково на точних формулюваннях закону.

Також можлива причина несміливого застосування доктрини добросовісності може полягати в доктрині радянської законності, яка завдяки сформованій роками практиці вкоренилася у свідомості правників.

Сам по собі шлях до застосування такого принципу почав формуватися у правозастосовчій практиці через постанови Верховного Суду. Наприклад, КЦС ВС у справі № 390/34/17 у 2019 році застосував при вирішенні спору доктрину *venire contra factum* (заборона суперечливої поведінки), в основі якої лежить принцип добросовісності. Суперечлива поведінка є такою, яка не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, якщо інша сторона діє собі на шкоду і покладається на неї [27].

Розкриваючи питання умов кваліфікації дій особи як зловживання правом, встановлено факт вчинення дій, спрямованих на здійснення належного відповідній особі суб'єктивного цивільного права. Сама ж заборона зло-

вживання правом впливає з якості, закладеної такою засадою, як юридична рівність учасників цивільних правовідносин. Така юридична формула втілена у сфері цивільного права у вигляді принципів пропорційності, еквівалентності, справедливості під час реалізації суб'єктивних цивільних прав і виконання юридичних обов'язків. Здійснення суб'єктивних цивільних прав повинно відбуватися у суворій відповідності до принципів правомірності здійснення суб'єктивних цивільних прав, автономії волі, принципів розумності й добросовісності. Їх сукупність є обов'язковою для застосування при здійсненні всіх без винятку суб'єктивних цивільних прав. Розглядаючи поняття розумності та добросовісності як принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав, необхідно враховувати, що розумною є поведінка особи, яка діє в межах, не заборонених їй договором або актами цивільного законодавства.

Системний аналіз норм, закріплених у ЦК України, дає розуміння, що поняття «добросовісність» фактично тотожне поняттю «безвинність» і є антиподом «недобросовісності» і «вини». Такий висновок впливає з того, що за діяння, якими заподіяно шкоду внаслідок недобросовісної поведінки, може наставати відповідальність (наприклад, ч. 3 ст. 39 ЦК України), а оскільки обов'язковим елементом настання відповідальності, за загальним правилом, є вина, то такі діяння є винними. Дослідження питання про здійснення особою належного їй суб'єктивного матеріального права відповідно до його мети тісно пов'язане з аналізом фактичних дій суб'єкта на предмет дотримання вимоги добросовісності.

Своєю чергою, добросовісність (п. 6 ст. 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Доктрина заборони суперечливої поведінки базується ще на римській максимі – ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці. В основі доктрини заборони суперечливої поведінки полягає принцип добросовісності.

Одним зі способів захисту добросовісної сторони є принцип естопелю: особа втрачає право посилається на будь-які факти на обґрунтування своїх домагань, якщо його попередня поведінка свідчила про те, що вона дотримується протилежної позиції. Поведінка є недобросовісною, якщо одна сторона договору прийняла виконання від іншої сторони, а після цього посилається на недійсність такого договору або його неукладеність. Якщо поведінка сторони давала іншій стороні підстави вважати, що договір є дійсним (виконувався належним чином сторонами протягом тривалого часу), то наступне висунення вимог про його недійсність або неукладеність є зловживанням правом.

Цивільно-правовий договір (у тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (у тому числі вироку) про стягнення коштів, що набрало законної сили. Боржник (дарувальник), проти якого ухвалено вирок про стягнення коштів та відкрито виконавче провадження, та його сини (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки укладається договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і спрямований на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Отже, слід стверджувати, що учасники цивільних відносин при здійсненні своїх прав зобов'язані діяти добросовісно [28], утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб; не допускаються дії, що вчиняються

з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. На цих засадах мають ґрунтуватися і договірні відносини.

У формуванні питання чітких ознак фродакторного правочину зазначимо також таку ознаку, як наявність завданої шкоди.

Безпосередньо мета фродакторного правочину – завдання шкоди інтересам кредиторів, їх майновим правам. Правовим наслідком вчинення такого правочину, за умови, що це буде доведено, є його недійсність. Між тим, якщо шкода як результат дій боржника не спричинить шкоди кредиторів, навряд чи правильним є ставити питання про фродакторність будь-якого правочину, укладеного в певний проміжок часу, оскільки, якщо немає негативних наслідків, то для боржника він все одно залишається правочинном, але ніяк не фродакторним [29].

Якщо звернутися до норми ч. 3 ст. 13 ЦК України: «Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах», то зрозуміло, що законодавець у такому випадку веде мову саме про «шикану, а також зловживання правом в інших формах».

Категорія «шикани» є новою для нашої країни й на теоретичному рівні недостатньо розробленою.

Аналіз норми ч. 3 ст. 13 ЦК України дає підстави дійти висновку, що український законодавець, розробляючи новий цивільний кодекс, поєднав як німецький, так і швейцарський підходи до заборони зловживання правом.

Беззаперечним є те, що основною ознакою «шикани» є намір заподіяння шкоди іншій особі за відсутності власного інтересу у здійсненні суб'єктивного права [30].

Поряд з такою ознакою слід виділяти «порушення управомоченою особою обов'язку не вчиняти дій по реалізації свого права, спрямованих на заподіяння шкоди іншій особі».

Цей обов'язок прямо впливає з положень ч. 3 ст. 13 ЦК України, яка встановлює:

- принцип недопустимості шикани;
- винний характер шикани;

- об'єкт посягання шикани – майнові (речово-правові та зобов'язальні) та особисті немайнові права та інтереси громадян, юридичних осіб і публічно-правових утворень;
- наявність шкоди, заподіяної такими діями іншій особі.

Складність такої конструкції полягає в тому, що обов'язок доказування факту наявності шкоди та наявності факту здійснення особою свого суб'єктивного права з єдиною метою заподіяння шкоди покладається на потерпілого, що викликає значні труднощі на практиці.

Наслідки порушення цих правил визначаються ч. 6 ст. 13 ЦК України: у разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, які встановлені частинами другою – п'ятою цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом. До таких наслідків можна віднести застосування ч. 3 ст. 16 ЦК України, відповідно до якої суд може відмовити в захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частин другої – п'ятої статті 13 ЦК України [9].

Відтак слід констатувати, що фродакторний правочин – це правочин, сторони якого, зловживаючи правом, діють недобросовісно, виключно з метою уникнення виконання боргового зобов'язання та завдання шкоди кредиторі, що може бути визнано судом за позовом особи, право якої порушено.

Із багатьох висновків, викладених у постановках Великої Палати Верховного суду України, можна виокремити той, що позивач вправі звернутися до суду з позовом про визнання договору як такого, що спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства

(п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України), та посилається на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена ст. 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена ст. 228 ЦК України. На підставі цього фразаторний правочин може кваліфікуватися як:

- такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України);
- фіктивний (ст. 234 ЦК України);
- такий, що порушує публічний порядок (ст. 228 ЦК України).

Тобто Верховний суд України у своїх постановках застосував принцип подвійної кваліфікації, поєднуючи загальну норму ЦК України про недопустимість зловживання правом разом зі спеціальною, яка визначає характерні риси недійсного правочину.

Проте, як слушно зазначає О. А. Беляневич, з кваліфікацією фіктивного правочину або правочину, що порушує публічний порядок, як видів фразаторного правочину, не можна погодитися, оскільки в ЦК України закріплено підстави їхньої недійсності та правові наслідки, тоді як оцінка фразаторного правочину перебуває у площині принципу добросовісності та заборони зловживання правом [8].

Фіктивні правочини, на відміну від фразаторних правочинів, виключають наявність наміру створити юридичні наслідки в момент його вчинення, що, зі свого боку, унеможлиблює виникнення будь-яких майнових наслідків, оскільки такий правочин не породжує жодних юридичних наслідків. Оскільки на підставі фіктивного правочину відсутня можливість передачі майна, *restitutio in integrum* виключається юридичною конструкцією фіктивного правочину. Якщо ж буде встановлено, що така передача *de facto* відбулась, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний, і тому норма ст. 234 ЦК України не підлягає застосуванню, адже фіктивний правочин *de jure* не породжує будь-яких правових наслідків [31].

Наявність спільних рис фіктивного та фразаторного правочинів не дає змоги стверджувати, що останні

є тотожними поняттями, оскільки вони відрізняються своєю метою та наслідками.

Фіктивний правочин створюється з метою отримання певної переваги або уникнення певних обов'язків, тоді як фразаторний правочин має на меті отримати користь шляхом шахрайства, обману або зловживання довіри [32, с. 133].

Наразі поняття та ознаки фразаторного правочину чітко не сформовані та, що головне, не закріплені в нормативно-правових актах України, що призводить до різних підходів у тлумаченні поняття фразаторності правочину.

Висновки. Фразаторний правочин – це правочин, сторона якого (зазвичай боржник), зловживаючи правом, діє недобросовісно, виключно з метою уникнення виконання боргового зобов'язання та завдання шкоди кредиторю, що може бути визнано судом недійсним за позовом особи, право якої порушено.

Початковий стан здійснення комплексних наукових досліджень інституту фразаторного правочину в контексті доктрини цивільного права, відсутність єдиної концепції та підходів щодо визнання правочинів фразаторними в черговий раз підкреслює актуальність, науково-теоретичну і практичну значущість подальших досліджень проблематики визначення таких правочинів.

Нині принципи укладання договорів, практика укладання договорів між кредитором та боржником, а також судова практика мають викарбувати чіткий обрис цього поняття та створити основу для застосування в імперативній формі для формування правозастосовчої практики, серед яких поки що на сьогодні можна чітко стверджувати про:

- недобросовісність поведінки боржника;
- намір завдання шкоди правам іншої особи;
- шкода як наслідок укладення правочину;
- зловживання правом особою не у власних інтересах при укладанні договору, а в інтересах пов'язаної з нею третьої особи та встановлення фактичних обставин вчинення нею дій з укладення такого правочину, перебуваючи під управлінням третьої особи (за вказівкою третьої особи);
- те, що правочин не може одночасно бути і фіктивним, і мати ознаки фразаторності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крат В. І. Фразаторність від Юстиніана. *Закон і Бізнес*. Вип. № 28. 2021. URL: https://zib.com.ua/ua/print/148293-chomu_daruвати_kvartiru_materi_nedobrosovisno_y_koli_vidbuva.html.
2. Kodeks cywilny: Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Dz. U. 1964. Nr 16. Poz. 93. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf>.
3. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 50. Ст. 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>.
4. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
5. Сівіцька Г. Є., Гелецька І. О. Фразаторний правочин з позиції судової практики. *Legal education and science as the need of the hour: new European challenges: міжнародна наукова конференція з юридичних наук* (м. Лодзь, 8–9 жовтня 2021 р.). Лодзь, 2021. С. 93–97.
6. Калюта Д. О., Ділігул А. С. Фразаторний правочин як новий тренд судової практики. *Перспективи розвитку території: теорія і практика* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Харків, 16–17 листопада 2022 р.). Харків. 2022. С. 14–15.
7. Вознюк О. І. Визнання недійсними правочинів боржника в межах справи про банкрутство. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження сучасної юридичної науки: матеріали науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 13–14 травня 2022 р.). Ужгород. 2022. С. 116–120.
8. Беляневич О. Л. Про застосування у справах про банкрутство конструкції фразаторного правочину. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вип. № 2. 2021. С. 14–23.
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
10. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Т. 1: Вступ у цивільне право. Київ : Алерта, 2012. 472 с.
11. Розгон О. В. Межі та обмеження права власності : монографія. Харків : ФОРМ ЛІСЯК Л. С., 2006. 188 с.
12. Розгон О. В. Межі та обмеження права власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2005. 225 с.
13. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. Київ : КНТ, 2008. 184 с.
14. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 463 с.
15. Зловживання правом : зб. ст. / за ред. І. В. Спасиво-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2021. 308 с.
16. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.
17. Кройтор В. А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії і практики : монографія. Харків : Право, 2020. 672 с.
18. Кройтор В. А. Теоретико-методологічні основи формування та функціонування системи принципів цивільного судочинства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2021. 600 с.
19. Цюкало Ю. В. Принцип справедливості у цивільно-правовому аспекті. *Науковий Вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. С. 71–75.

20. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : монографія. Київ : Правова єдність, 2009. 304 с.
21. Бервено С. М. Теоретичні проблеми договірного права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
22. Валігура К. Принцип добросовісності як категорія цивільного права. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 4. С. 11–16.
23. Тюбнер Г. Правові подразники: принцип добросовісності у британському праві, або Як уніфікація права призводить до нової дивергенції. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 77–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/porgp_2013_1-2_7.
24. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf>.
25. Бакалінська О. О. Концептуальні підходи до визначення змісту поняття добросовісність у західній правовій доктрині. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 150–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_36
26. Código Civil Portugals. Actualizado atii a Lei n.e 61/2008, de 31 de ouvubro [Recurso eletrónico]. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/decreto-lei/1966-34509075>.
27. Постанова КЦС ВС у справі № 390/34/17 від 10.04.2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995>
28. Про сучасні дослідження добросовісності як принципу здійснення цивільних прав, див.: Добросовісність: доктрина & судова практика : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2021. 358 с.
29. Іванова К. Ю. До питання про фраздаторні правочини. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав* : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 16 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С. 143–147.
30. Ляшенко Р. Д., Бальковська К. І. Шикана у цивільних правовідносинах: до визначення сутності та змісту. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2015. С. 63–68.
31. Бесяневич О. Л. *Науковий висновок щодо застосування інституту недійсності правочину (щодо фраздаторних та фіктивних правочинів)*. URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-zastosuvanna-institutu-nedijsnosti-pravocinu-sodo-fraudatorihih-ta-fiktivnih-pravociniv>
32. Бугрик А. В., Дубіна М. П., Литвин А. С. Фраздаторний правочин: зміст та доцільність законодавчого врегулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 131–134. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/30.pdf